

בקשה בנושא:

**חוכמת הדעת והלב: מודל אינטגרטיבי ללמידה
משמעותית של מיומנויות רגשיות-חברתיות
וקוגניטיביות (מיומנויות המאה ה-21) בבתי ספר
יסודיים**

מגישים:

פרופסור מייזלס עופרה, אוניברסיטת חיפה
פרופסור מברך זמירה, אוניברסיטת בר-אילן
פרופסור לייקין רוזה, אוניברסיטת חיפה
ד"ר לביא שירי, אוניברסיטת חיפה
פרופסור ציון מיכל, אוניברסיטת בר-אילן

#

חוקרת ראשית : פרופ' עפרה מייזלס

מס' הבקשה 2690/17**חוכמת הדעת והלב: מודל אינטגרטיבי ללמידה משמעותית של מיומנויות רגשיות-חברתיות וקוגניטיביות****(מיומנויות המאה ה-21) בבתי ספר יסודיים**

מערכת החינוך של היום עומדת בפני אתגרים רבים שהמרכזי שבהם הוא כיצד ללמד ולחנך צעירים בעולם שבו קצב השינויים הוא מהיר ביותר ולכן למעשה איננו יודעים מה צופן להם העתיד שאליו אנו רוצים להכין אותם. מתוך התייחסות לאתגר זה מסמכי מדיניות מרכזיים באירופה ובארצות הברית מציעים כיום התבוננות מהפכנית באשר לנושאים שאותם צריך ללמד תלמידים ולגבי האופן בו יש ללמד. הקול הקורא שבעקבותיו אנו מציעים מחקר זה התבסס על הדו"ח המקיף של פלגרינו והילטון (2012) שעמדו בראש ועדה רחבה של מומחים מטעם National Research Council. ועדה זו יצאה בסדרת המלצות וביניהן שהתכנים שיש להתמודד איתם היום הינם מה שמקובל לכן מיומנויות המאה ה-21 שכוללות שלושה תחומי תוכן מרכזיים: מיומנויות תוך אישיות (שכוללות, למשל, בטחון עצמי, חוללות עצמית, מוטיבציה אינטרינזית, וויסות רגשי ולימודי); מיומנויות בין-אישיות (למשל אמפתיה, יכולת הקשבה, שיתוף פעולה ועבודה בצוות); ומיומנויות קוגניטיביות (למשל מטה-קוגניציה, יצירתיות, וחשיבה ביקורתית). לתפיסתם, האופן הנכון ביותר ללמד מיומנויות אלו הינו דרך למידה משמעותית או למידה מעמיקה, שמשמעותה למידה שמאפשרת העברת המיומנויות להקשרים אחרים מאלו שבהם הן נלמדו. התפיסה שעומדת בבסיס מסקנות הוועדה היא שמיומנויות המאה ה-21 הן מיומנויות ברות העברה, שגם אם הן נלמדות בהקשר מסוים אפשר לדעת ליישמן בהקשרים אחרים. בכך למעשה הן מכינות את הצעיר לעתיד הבלתי צפוי. למרות החשיבות הרבה שמיוחסת לכיוון חדשני זה, יש כיום יחסית מעט ידע מחקרי לגבי הדרך הטובה והאופטימלית ללמד מיומנויות אלו כמכלול בבתי הספר, ועוד פחות ידוע על האופנים בהם כדאי ללמד מיומנויות אלו כדי שההוראה אכן תקדם יכולת העברה והכללה מתחום תוכן אחד לשני. כיום ישנן מספר תוכניות התערבות מוצלחות שעסקו בהוראת מיומנות בודדת או בסדרת מיומנויות הקשורות לתחום מסוים. כך למשל, ישנן כיום מספר תוכניות טובות להוראת מיומנויות רגשיות וחברתיות שמראות הצלחה יפה בקידום מיומנויות אלו בקרב תלמידים. למרות שכבר ידוע שתוכניות אלו תומכות בעליה בהישגים לימודיים, לא ברור עד כמה התערבויות אלו משפיעות גם על מיומנויות התחום הקוגניטיבי כיון שהנושא לא נבדק. גם בהקשר הקוגניטיבי, יש תוכניות שלהן השפעה משכנעת על מיומנות או סדרת מיומנויות ספציפיות (למשל מטא קוגניציה) בתחום תוכן מסוים (למשל מתמטיקה או מדעים), שיש להן השפעה גם על היבטים רגשיים הקשורים לתחום תוכן זה (למשל- בטחון עצמי במתמטיקה). אבל גם כאן, השפעת התוכניות על מיומנויות תוך אישיות ובין אישיות כלליות (שניתנות להעברה בין תחומים) אינה ידועה. המחקר המוצע מבקש לענות על צורך משמעותי זה של מערכת החינוך בישראל ולמעשה בעולם כולו בזיהוי הדרך האופטימלית ללמד צעירים מיומנויות מאה 21 אלו (רגשיות, חברתיות וקוגניטיביות). הפרויקט המחקרי שאנו מציעות כולל מחקר רחב היקף וקפדני שעושה שימוש בתובנות ממחקרים קודמים ושיאפשר זיהוי של מודל התערבות אופטימלי בבתי ספר יסודיים בישראל. במסגרת המחקר, המודל המוצע (וחלקים שונים שלו) יופעל במספר רב יחסית של בתי ספר (כ- 40 בתי ספר) ובמגוון בתי ספר [באחוזוני טיפוח

שונים ומסקטורים שונים (ממלכתי, ממלכתי-דתי, ערבי)) ובאופן כזה שיאפשר אחר כך ליישמו בבתי ספר נוספים בקלות יחסית.

המחקר המוצע, והמודל שהוא בודק, מבוססים על תפיסה הוליסטית ואינטגרטיבית של בית הספר, המורה והתלמיד. מתוך התבוננות על בית הספר כמכלול הוליסטי, ההתערבות תהיה עבור כל מורי בית הספר. תפיסה זו גם תואמת את אופיו של בית הספר היסודי שהוא קטן ואינטימי יותר מאשר בתי ספר בשלבי חינוך אחרים. מתוך התפיסה של התלמיד כאדם שלם המודל יקיף את שלושת התחומים והמחקר יבדוק האם אכן התערבות שתכלול מיומנויות חברתיות, רגשיות וקוגניטיביות יחדיו תהיה טובה יותר מאשר התערבות שתכלול מיומנויות רגשיות וחברתיות בלבד או התערבות שתכלול מיומנויות קוגניטיביות בלבד. מעבר לכך המודל המוצע ינסה לענות על אחת הבעיות הקשות ביותר בהקשר של התערבויות במערכות חינוך והיא מידת הקיימות של השפעת התוכנית גם אחרי שהמחקר או ההתערבות הסתיימו. כדי לענות על הצורך בשינוי בר-קיימא המודל המוצע כולל שני מנגנונים מרכזיים ליצירת הפנמה ושינוי בר-קיימא: האחד - התערבות ברמה של המנהל וצוות ההנהלה שתועבר במחצית מבתי הספר שמטרתה יצירת תנאים ואקלים בית ספרי שיאפשר ויקדם את השינוי הרצוי בדרך ההוראה, והשני - מיקוד במורה וברכישה שלו את המיומנויות הללו קודם כל עבור עצמו. תוכניות התערבות רבות מתמקדות בפדגוגיה ומנחות את המורה איך ללמד תוכנית לימודים מסוימת. התפיסה ההוליסטית לגבי המורה אותה מאמץ המחקר המוצע מניחה ש"מורה מלמד את מי שהוא" ושלא עולמו הפנימי של המורה, היכולת שלו לאמפתיה, לרפלקציה ולהקשבה שלו לעצמו ולאחרים הם קריטיים ביכולתו ללמד מיומנויות אלו לתלמידים. אנו מכנים סוג כזה של הוראה – "חכמת הדעת והלב". בהתאם לכך ההתערבות עם המורים שמתוכננת למשך שנתיים תכלול דגש משמעותי קודם כל על המורה כאדם, ועל רכישת מיומנויות המאה ה-21 קודם כל עבורו- בהקשר הרחב. בעקבות תהליך זה, יבוצע תהליך התערבותי המקדם את הפדגוגיה של הוראת מיומנויות אלו. המודל המחקרי יאפשר בחינה של השפעות כל אחת מהתערבויות רגשית-חברתית, קוגניטיבית, וארגונית, ושילובים שונים שלהן, על קידום מיומנויות המאה ה-21. בחינה זו תאפשר זיהוי ההשפעות הייחודיות והמשותפות של כל התערבות וצירוף התערבויות. השערתנו היא ששילוב של שלושת ההתערבויות (רגשית-חברתית, קוגניטיבית, וארגונית) ודגש על המורה כאדם, ייצרו שינוי טרנספורמטיבי בר-קיימא בבית הספר ובקרב המורים והתלמידים. אנו משערים שהשינוי בקרב המורים ואימוץ מיומנויות המאה ה-21 עבור עצמם יהוו משתנה מרכזי שיתווך את השפעת ההתערבות על התלמידים.

מערך המחקר כולל מחקר פיתוח בשנה הראשונה במסגרתו יפותחו ההתערבויות וכלי המחקר תוך שיתוף בית ספר אחד וצוותו, מחקר ניסוי (פילוט) של חמישה בתי ספר במשך ארבע שנים כשצוותי מורים בתוך בתי הספר משמשים כחוקרים שותפים כחלק מ- Participatory action research, ומחקר רוחב ואורך עם כ- 35 בתי ספר שיחל כשנה לאחר התחלת הפילוט וימשך שלוש שנים. מחקר ה- participatory action research הינו מחקר פעולה שבו אנשים מהאוכלוסייה הנחקרת משתתפים במחקר כחוקרים לכל דבר ומביאים עימם את התובנות שלהם והידע הרב שצברו ממקור ראשון לצוותי המחקר. ההתערבות עצמה תאריך שנתיים ומחקר המעקב אחריה יבדוק עד כמה השינוי שהתרחש (בהנחה שהוא אכן יתרחש) הינו בר-קיימא. יתרה מזאת אנו מתכננים לעקוב אחד קבוצה רנדומלית של תלמידים שעוברים לחטיבת הביניים (כ- 20%) ולזהות האם גם בסביבה הלימודית החדשה נשמרו לפחות חלק מן המיומנויות שרכשו.

מדידות חוזרות לאורך שנות המחקר ומחקר איכותני של תהליך השינוי יאפשרו לקבל מידע בזמן אמת לגבי התהליך הבית ספרי ולשנות ולהתאים אותו במידת הצורך. מורים, תלמידים (החל מכיתה ג' ואילך) ואנשי הנהלה בבית הספר ימלאו שאלונים ואנו אף נערוך תצפיות מובנות על מנת להעריך את התנהלות המורה בכיתתו ולמדוד תהליכים פדגוגיים שהומלצו לקידום מיומנויות המאה ה-21 על ידי פלגרינו והילטון (2012), שעל הדו"ח שלהם התבסס הקול הקורא למחקר זה. למעשה, המחקר יכלול פיתוח כלי הערכה יחודיים למטרה זו וגם זו תהיה תרומה חשובה של המחקר. צוות החוקרים יכלול מספר תלמידי מחקר לתואר שני ושלישי ואנו מתכננים שלפחות מחצית מהם יהיו אנשי חינוך.

דגימת בתי הספר תיעשה באמצעות קשר עם כ-5-6 ערים ומועצות אזוריות, כאשר בתוך כל עיר/מועצה יידגמו בתי ספר מסוגים שונים. בסך הכל ידגמו 20 בתי ספר בחינוך הממלכתי, 8 בחינוך הממלכתי דתי ו-12 בתי ספר בחינוך הערבי לפי האחוז שלהם באוכלוסייה. בתי ספר אלו יחולקו רנדומלית לשמונת תנאי המחקר (2 X 4) שני מצבים של התערבות ארגונית (עם או בלי) 4 X מצבים של סוג תוכנית ההתערבות עם המורים (רגשי-חברתית, קוגניטיבי, שניהם וביקורת). ההתערבות מיועדת להיות בהלימה לשגרת החיים הבית ספרית במערכת החינוך בישראל ולכן ההתערבות תינתן במסגרת יום ההיערכות, וכהשתלמות מוסדית בת 30 שעות בכל שנה - במשך שנתיים. בנוסף, ההתערבות תכלול מנחה / מדריך שיכנס לשיבות צוותי הוראה כדי לסייע ברפלקציה על והטמעה ויישום של המיומנויות הנדונות. מימון נוסף אם יידרש יתקבל מהמועצה המקומית / עירייה (מימון זה יהווה חלק מן ההסכם עימם לצורך עריכת המחקר). ההתערבויות יפותחו בהתבסס על תוכניות קיימות בארץ ובחו"ל שעברו בקרה ומחקר שהצביעו על הצלחה ברמה טובה ועקבית. התערבויות אלו יעברו התאמה לארץ ולפרויקט המחקר על ידי החוקרים, צוות המחקר, אנשי חינוך שישתתפו במחקר כחוקרים שותפים וצוות יועצים מחו"ל ומהארץ כולל מוסד ברנקו וייס. התוכניות ידגישו היבטים חוויתיים והתנסותיים וכאמור את עולמו הפנימי והאישי של המורה לצד עיסוק מקביל בפדגוגיה. חלק ממפגשי ההשתלמות המוסדית יתקיימו במליאה וחלקם בקבוצות קטנות יותר וכן יתקיימו מיפגשים נוספים עם מורים במסגרת המערך השגרתי של קיום ישיבות של צוותים בבית הספר. בתי ספר בקבוצת הביקורת בה לאורך המחקר ייערכו מדידות אך ללא התערבות יעברו, לאחר סיום המחקר הפורמלי, התערבות שהרכבה ואופייה כבר יתבססו על התובנות מן המחקר לאחר סיומו (במידה ויושג התקציב והאישורים הנדרשים - למשל מהרשות המקומית, בדומה לבתי הספר בקבוצות הניסוי).

למימצאי המחקר פוטנציאל להציע מודל התערבות מבוסס מחקר פורץ דרך, לקידום למידה משמעותית של מיומנויות המאה ה-21 בבתי ספר יסודיים. זה יהיה מודל שנוסח בארץ, במחקר מוקפד ורגיש לצרכים ולמבנים של מערכת החינוך בישראל ושמציע תפיסה הומניסטית, אינטגרטיבית והוליסטית של הוראה והתנהלות חינוכית, שמאופיינת על ידי איזון חכם בין הדעת ללב, בין רגש וקוגניציה ובין צרכי ההווה לאופק המרתק והלא נודע של העתיד.